

До спеціалізованої вченої ради
Д 35.052.19 у Національному університеті «Львівська політехніка»
Міністерство освіти і науки України
79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1-3,
ауд. 301, XIX навчального корпусу

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора, професор кафедри теорії та історії права Хмельницького університету Управління та права імені Леоніда Юзькова, Вовк Вікторії Миколаївни
на дисертацію *Павлів-Самойл Надії Петрівни «Філософсько-правовий феномен міграції у контексті глобалізаційних процесів в Європі (кінець XX – початок XXI ст.)»*,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права

Ступінь актуальності обраної теми.

Розвиток міграційних процесів в європейському суспільстві, пройшов низку історичних етапів які супроводжуються як різким, хаотичним збільшенням так і зменшенням кількісних характеристик міграційних потоків під впливом економічної, політичної стабільності або рецесії.

Європейське суспільство у період кінця XX – початку XXI ст. охарактеризувалось політичними, соціокультурними змінами. Міграція в європейському суспільстві є не другорядним або ендогенним фактором, а структурним компонентом європейського суспільства. Процеси глобалізації, особливо за час кризових періодів призвели до негативних наслідків для суспільства, це вимагає підходу обґрунтування особистісних взаємозв'язків та впливу на систему міграції політичних рішень та діяльності державних та міждержавних інституцій.

Необхідність наукового аналізу цього питання пов'язана також з тим, що на основі аналізу наукових досліджень у сфері міграції, дає підставу говорити про міждисциплінарний характер феномена міграції. Перебування дослідження міграції на межі галузевих юридичних дисциплін (філософії

права, теорії держави і права, міжнародного права, адміністративного права, а також соціології, економіки, психології, культурології, релігієзнавства, свідчить про потребу широкого кола змістовного та клопіткого аналізу стану дослідження міграції науковцями у різних сферах. Все це засвідчує, що обрана Н. П. Павлів-Самоїл тема дисертаційного дослідження є актуальною та заслуговує на особливу увагу представників сучасної правової науки.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота здійснювалась відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016 – 2020 роки, затверджених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року; спрямована на реалізацію Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015.

Тема дисертації виконана в межах науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу «Цивільно-правове забезпечення суспільних трансформацій в умовах євроінтеграції» (державний реєстраційний номер 0119Г103040), відповідає науковому напрямку Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»: «Правові, психологічні та інформаційні проблеми розвитку державності в Україні», схваленого Вченою радою Національного університету «Львівська політехніка» від 24 червня 2014 р. (протокол № 5).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій дисертації, їх новизни та достовірності.

Об'єктивність і достовірність дисертаційного дослідження забезпечується, в першу чергу, використанням всього методологічного арсеналу сучасної правової науки, філософських, загальнонаукових, спеціально-наукових та конкретно-наукових методів пізнання, зокрема таких: системний підхід; компаративний підхід; антропологічний підхід; аксіологічний; потребовий підхід.

Досягненню поставленої наукової мети сприяло використання низки наукових методів, серед яких найбільш важливими стали: порівняльно-правовий; герменевтичний; синергетичний; формально-юридичний. Весь процес дисертаційного дослідження супроводжувався застосуванням логічних прийомів (аналізу, синтезу, індукції, дедукції, абстрагування, узагальнення, аналогії, моделювання), які слугували уточненню та формулюванню низки нових наукових положень та понять (усі розділи дисертації).

Завдання дисертаційного дослідження були вирішені Н. П. Павлів-Самоїл у відповідних розділах і підрозділах, що дозволяє зробити висновок про досягнення докторантом поставленої мети, яка полягає у дослідженні філософсько-правового феномена міграції у контексті глобалізаційних процесів в європейському суспільстві.

Об'єктом дослідження автор визначила міграційні процеси сучасності.

Предметом дослідження Павлів-Самоїл Н. П. визначила філософсько-правовий феномен міграції у контексті глобалізаційних процесів в Європі кінця XX – початку XXI ст.

Обрані об'єкт та предмет дисертаційного дослідження обумовили підходи дисертанта до визначення наукової новизни одержаних результатів, які полягають у аргументуванні особливостей європейської методології та концептуальних досліджень міграції, які базуються на вивченні впливу релігії на акомодацию мігрантів, оскільки частка мігрантів-мусульман в європейських країнах є значною, обґрунтовані визнання особистості мігранта цілісністю суспільних властивостей які є результатом розвитку та залучення його до системи суспільних відносин за допомогою активної діяльності і спілкування у приймаючому суспільстві, а у аспекті природно-правових властивостей особистість мігранта формує у ціннісних орієнтаціях суб'єктивно-практичне ставлення до соціальних норм приймаючого суспільства. Зазначене є підтвердженням, що дисертація є першим у вітчизняній науковій літературі дослідженням, у якому на рівні докторської

дисертації концептуалізуються сучасні теоретико-прикладні перспективи феноменологічної сутності міграції в епоху глобалізації.

Цілком довершеною та логічною видається концепція наукового дослідження, що зумовила його структурну побудову, поділ на внутрішньо узгоджені розділи, в яких здійснено комплексний аналіз філософсько-правових і практичних аспектів, а саме дослідження наукового стану та методології дослідження феномена міграції, філософсько-правових засад міграції та її впливу на природно – правові властивості мігрантів в умовах глобалізованого суспільства, міжнародних стандартів як елементу природно-правового міграційного простору.

У дисертаційному дослідженні здійснено глибокий системний аналіз філософсько-правового феномена міграції у контексті глобалізаційних процесів в європейському суспільстві. Водночас автор проаналізувала проблемні питання, які виникають під час дослідження поняття глобалізаційної природи міграційних процесів як трансформації його у міжетнічний діалог, організацію інтеграції та намагання досягнення толерантного ідеалу.

Розглядаючи філософсько-правові аспекти проблеми, автор цілком слушно почала висвітлення першого розділу з загальної характеристики стану наукового дослідження феномена міграції. В результаті цього визначена еволюція формування концептуальних засад феномена міграції та узагальнено методологію філософсько-правового дослідження міграції у суспільстві.

Слушно наголошено автором на тому, що постійна зміна міграційної ситуації змушує європейські країни пристосовуватися до умов глобалізованого світу і трансформації міграційних потоків, використовуючи як нові, так і адаптовані старі теоретичні підходи, на які вплинула Чиказька школа, в тому числі на обґрунтування політики асиміляції мігрантів і розробку нових підходів до їх інтеграції. Зазначено, що виникнення або пристосування кожної концепції відображало певний етап розвитку

суспільства, потім з них розвивалися нові теорії та моделі, тобто спостерігалася певна еволюційність. Також зазначено, про особливий підхід європейських дослідників до небезпеки, що виходить від релігійності мусульман, відрізняє європейські теорії від американських, які поки не розглядають цю проблему як загрозу або виклик.

Слід позитивно відзначити, що автором виокремлена сучасна, нова концепція інтеркультуралізму (квебетська модель культурного плюралізму), яка є пробою поєднати універсальні цінності та культурні особливості і тим самим досягти більшої соціальної гармонії і солідарності в приймаючому соціумі, це більш тривалий процес інтеграції, ніж при мультикультурному підході, він розглядає індивідуальну, а не групову ідентичність, тобто, сфокусований на мікрорівні.

У процесі аналізу, автором зазначено, що хоча спробу застосувати принципи інтеркультуралізму використовували Єврокомісія і Рада Європи в своїх програмах, вони нечисленні і не випробувані на національному рівні, так як ця модель до кінця не розроблена однак, заслуговують схвалення обґрунтовані автором положення щодо необхідності доопрацювання дослідження можливості застосування цієї концепції у трансформованому суспільстві.

Окремої уваги заслуговує проведений Павлів-Самоїл Н. П. аналіз змісту і сутності ідентичності особи як форми визначення природно-правової поведінки, проаналізовано вплив міграції на правосвідомість як природно-правову властивість та визначення особливості акомодатії мігранта у приймаючому суспільстві, як природно-правової особливості мігранта.

Серед найбільш цікавих з точки зору наукової новизни дисертаційного дослідження варто відзначити обґрунтовані автором положення впливу міграції на природно-правові властивості як мігрантів так і осіб приймаючого суспільства, осмислення особистістю мігранта свого місця в межах державного суспільства виїзду чи прибуття і визначення гармонії чи її відсутності у співіснуванні з державою, що є як причиною для забезпечення

більш комфортного існування шляхом міграції, і навпаки, у випадку якщо держава забезпечує людині сферу особистісного буття, сформується власне ставлення особистості до своєї ролі в державі та існування з нею у відповідності до норм.

Ще одним важливим моментом, на який слід звернути увагу, є позиція автора стосовно того, що систему елементів міграційного процесу варто розуміти, як цілісну ідеологічну, соціально-психологічну та політичну структуру, а також як систему сталих понять, однак несталих процесів в сфері міжнародних та національних зав'язків. Якщо взяти до розгляду окремо від системи будь-який елемент системи міграційного процесу, він втрачає свою науковість та логічність дослідження.

Також заслуговують на увагу положення, запропоновані Н. П. Павлів-Самоїл, у яких зазначено, що важливим фактором, за допомогою якого здійснюється ретрансляція соціокультурних цінностей в правових відносинах, є мотиви особистості, що характеризують особистісну ідентифікацію та самоідентифікацію, приналежність до соціальної групи, мотиви соціально-групової солідарності і підтримки. Дисертантка зазначає, що як показують дослідження, самоідентифікація мігрантів здійснюється на основі цінностей етнічної свідомості, що безпосередньо впливає на поведінкові прояви особистості мігранта у приймаючому суспільстві.

Кількість і різноманітність використаних у дисертації джерел забезпечує об'єктивність висновків дисертації, її високу інформативність.

Практичне значення отриманих результатів.

Позитивним є те, що автор розглядає практичний аспект проблематики, а саме проаналізовано та подано характеристику стандартів у сфері міграції як елемент природно-правового простору та подані пропозиції вдосконалення національного законодавства відповідно до них.

Змісту роботи притаманна методична і концептуальна цілісність, гармонійність наукового викладу, вдале формулювання висновків.

Викладені в роботі наукові положення вирізняються науковою новизною, мають суттєве теоретичне і практичне значення, можуть стати підґрунтям для подальшої розробки концепцій феномена міграцій, правового регулювання міграції у глобалізаційних процесах. Висновки та пропозиції можуть бути використані при розробці системи законодавства, що регулює сферу міграції та одержані результати сприятимуть проведенню національного законодавства до міжнародних стандартів у сфері міграції.

Вдало підібрана автором методологія дослідження забезпечила обґрунтованість наукових результатів а також дала змогу продемонструвати практичну значущість, незважаючи на філософсько-правовий напрямок дослідження.

Таким чином, основні наукові та практичні результати філософсько-правового дослідження феномена міграції у контексті глобалізаційних процесів в Європі кінця ХХ – початку ХХІ ст. мають різнопланове значення для юридичної науки та практики і можуть бути використані у науково-дослідній діяльності для подальших теоретичних пошуків при розробці вирішення проблем у зазначеній сфері.

Оцінка змісту дисертації.

У Розділі 1 дисертаційного дослідження *«Науковознавчий аспект феномена міграції»* подається історіографічний огляд теми дослідження та еволюцію формування концептуальних засад феномена міграції, методологію філософсько-правового дослідження феномену міграції.

Констатовано міждисциплінарний та системний характер міграції, що зумовлює комплексний підхід до її осмислення на основі досягнень низки наук та звернено увагу на те, що кожне наукове дослідження означених проблем не обмежується вузьким спеціальним (галузевим) колом проблемних питань, в силу складності та неоднозначності міграції як соціального явища. Зазначено дисертантом, що виникнення або пристосування кожної концепції відображало певний етап життя суспільства, який знаменував розвиток теорій або побудову моделей, що лише

підтверджує процеси еволюційності і спадковості у науковому осмисленні феномену міграції. Звернено увагу на те, що особливий підхід європейських дослідників до небезпеки, що виходить від релігійності мусульман, відрізняє європейські теорії від американських, які поки не розглядають цю проблему як загрозу або виклик власній культурній ідентичності.

Дисертант висновує, що глобалізаційні процеси кінця XX початку XXI століття вимагають переосмислення теорій міграції та пошуків нової методології дослідження міграційних процесів під впливом нових викликів суспільства, з урахуванням положень класичних теорій міграції. Але III та IV хвилі міграційних потоків вимагають комплексного синтетичного дослідження як з класичних і некласичних позицій у філософії права та інших суспільствознавчих науках.

У Розділі 2 *«Філософсько-правові засади феномена міграції в умовах глобалізації»* акцентовано увагу на тому, що міграційні процеси сьогодні є критерієм відкритого та розвинутого суспільства, а також результатом негативного впливу деструктивних соціальних явищ (військові, гуманітарні, релігійні конфлікти, екологічні проблеми, погіршення добробуту) на особу. Подане авторське бачення на сучасну модель міграції, яка на відміну від попередніх, має власні характерні ознаки, які визначаються специфікою міграційного простору, який може бути міжнаціональним і транснаціональним. Дисертантом визначені особливості нової моделі міграції, що презентує і конкретизує культурологічну тенденцію сучасності – постмодернізм, в ціннісних координатах якого особистість є носієм одночасно як суб'єктивного так і об'єктивного, та характеризується високим ступенем її соціальної активності.

З'ясуванню автором специфіки суспільства в епоху глобалізаційних процесів в Європі кінця XX – початку XXI століть, яке, на думку автора є складною відкритою системою (структурними частинами якої є: особистість, діяльність, взаємозв'язки, соціальні функції і статуси, ролі у цій системі, цінності тощо).

Запропоновано дисертантом розглядати міграцію з точки зору форми зовнішнього вияву, про виявлення особистої свободи індивіда, яка в межах дослідження конкретизується правом на пересування і правом вибору місця проживання.

Розділ 3 *«Роль міграції у формуванні особи мігранта»* відображає власне бачення дисертанта змісту філософсько-правових категорій «особа мігранта», «правосвідомість», «правова культура».

Обґрунтовується унікальність характеру співіснування особистостей в силу проживання на території країн великої кількості національностей як наслідок глобальної міграції, а відтак звернено увагу на проблеми сучасних міжетнічних і міжкультурних взаємодій в глобалізованому світі.

В результаті проведеної дослідницької роботи дисертант прийшов до висновку, що ефективне спілкування мігрантів – представників різних етнічних та культурних груп – натеper є серйозною проблемою, причинами якої вияви етноцентризму і ксенофобії, систематичної дискримінації за національною (мовною, конфесійною, релігійною, расовою) ознакою. А відтак, ситуації міжетнічної напруженості і відкритих конфліктів сьогодні поширені значно більше, ніж ситуації консенсусного мультиетнічного і мультикультурного єднання.

Встановлено, що процес міграції двояко впливає на правосвідомість суспільства, яке приймає мігрантів: 1) готове до сприйняття культури мігрантів та її впливу на власне національне законодавство; 2) намагається протистояти такому впливу.

Розділ 4 *«Міжнародно-правові стандарти регулювання міграційних процесів: проблеми імплементації в Україні»* автор аналізує правове регулювання діяльності мігрантів в європейській моделі, статус біженців; міжнародно-правові гарантії; внутрішньо-переміщені особи; глобалізаційні виклики.

Опрацьована низка міжнародних документів щодо визначення статусу, гарантій у сфері застосування роботи трудових мігрантів. Акцентовано увагу

на тому, що активну діяльність у сфері захисту їхніх прав здійснює МОП, положення конвенцій якої створюють комплексні концептуальні засади та правові основи для визначення напрямку національної міграційної політики, пов'язаних з застосуванням праці мігрантів, захистом їхніх прав та інтересів та членів їхніх сімей, виступають інструментом заохочення розробляти і покращувати національне законодавство у відповідність до міжнародних стандартів (безпечні умови праці, гарантії робочого часу та часу відпочинку, охорони праці, забезпечення зайнятості, захисту материнства. Також проаналізовано національне законодавство у сфері трудової міграції, та констатовано його декларативний характер.

З огляду на зміст положень законодавства щодо біженців, підкреслено розмежування права особи відповідно до якої прийнято рішення щодо оформлення документів для прийняття рішення щодо визнання біженцем та права особи, яку визнано біженцем, тобто права особи на перехідному періоді від особи без визначеного статусу до особи «біженець». Тому логічною вбачається думка розмежування стандартів щодо зазначених категорій осіб залежно від етапу набуття статусу біженця.

Автором визначені ключові проблеми, які постають перед внутрішньо переміщеною особою: доступність соціальних послуг, наявність постійного житла і оформлення реєстрації за місцем проживання (необхідне щоб був доступ до економічних і соціальних прав, та засобів існування).

У Розділі 5 *«Міграційні процеси у глобалізаційному європейському середовищі: проблеми та напрямки їх вирішення»* автором запропоновані напрямки вдосконалення законодавчого регулювання міграційних процесів.

Дисертантом запропоновано для усунення декларативного характеру Закону України «Про зовнішню трудову міграцію» і розширення його функціональності, запропоновані певні уточнення і розширення окремих норм, а саме: п. 9 ст. 5 – визначено напрями державної політики у сфері зовнішньої трудової міграції, необхідно розширити коло обов'язків у сприянні потребам мігрантів; ст. 13 – право на інформацію обмежується

інформацією виїзду та працевлаштування, ризику потрапляння в ситуації, пов'язані з торгівлею людьми, до цієї інформації необхідно надавати інформацію яка б сприяла акомодатії особи мігранта та його реінтеграції (тобто перспектив та умов повернення у країну громадянства); ст. 16 – визнає право працевлаштування за кордоном, однак немає норми у Законі якою визначався б порядок захисту трудових мігрантів і боротьбу із шахрайством в працевлаштуванні за кордон.

Разом із тим, не вдаючись до деталізації позитивних характеристик дисертації Павлів-Самоїл Надії Петрівни, необхідно відзначити, що наукова робота, подана на здобуття наукового ступеня доктора наук, носить низку дискусійних моментів, що потребують додаткового обґрунтування та аналізу докторантом. Серед них варто виокремити наступні:

1. Дисертантка у контексті предмету свого дослідження не приділила належної уваги проблемі термінологічного характеру у розділі 3 щодо застосування понять «людина», «особа», «особистість», «громадянин», «індивід», які не є тотожними поняттями, і кожне має свій специфічний зміст. В дисертації не всі зазначені поняття розмежовуються, а подекуди використовуються автором паралельною, тому вважаємо, що робота суттєво виграла б, якби автор провела розмежування цих понять.

2. Розглядаючи перехідні етапи інтеграції мігранта та акомодатію автор акцентує увагу на особистісні характеристики та мотиви мігранта. Як видається, варто розширити аналіз моделі соціокультурної адаптації мігрантів – формування діаспор, та розкрити неоднозначність ставлення до неї як чинника інтеграції. Оскільки зв'язки, мережі та стосунки, побудовані на діаспоральності, сприймаються як чинник, який протидіє інтеграції іммігрантів, або ж навпаки, як інструмент їхньої інтеграції до суспільства, що приймає.

3. У розділі 2.1 «Природно-феноменологічна сутність міграції в епоху глобалізації» дисертантка визначає нову модель міграції з притаманними їй ознаками, вбачається доцільним глибше обґрунтувати детермінанти

становлення такої моделі.

4. У розділі 2.2 «Міграція як умова особистісної свободи особи» зазначається, що інтегральний показник простору особи мігранта необхідно розглядати як ціннісно-сміслову конфігурацію життя особистості, завдяки чому формується стан інтеграції у нове суспільство, схильність до мобільності, самостійний вибір поведінки під впливом усвідомлення Себе у конкретному суспільному процесі, видається за доцільне зазначити типи особистісного простору мігранта.

5. Дисертантка зазначає, що внаслідок впливу на міграцію подразників які раніше невідомі були їй, pojawiaються нові обставини буття які сприяють до появи нового досвіду, який би не появився за звичайних умов, відповідно це поштовх від стану певного порядку до стану хаосу і навпаки, видається за необхідне обґрунтування такого авторського бачення щодо нових невідомих подразників, які формуються/сформувались у сучасному глобальному суспільстві.

Проте висловлені зауваження не перешкоджають позитивному ставленню до виконаної автором дослідницької роботи.

Висновок щодо відповідності дисертації відповідним вимогам (повнота викладу результатів дисертації в опублікованих працях; виконання вимог академічної доброчесності).

Основні положення дисертаційної роботи в достатньому обсязі висвітлено в наукових статтях і тезах доповідей та науково-практичних конференціях, що якісними та кількісними показниками відповідають вимогам, які ставляться до до наукових праць за темою дослідження.

Дисертація Н. П. Павлів-Самоїл за своєю актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, рівнем наукової та практичної значущості отриманих результатів є завершеною кваліфікаційною науковою працею.

Беручи до уваги вищевикладене, можна вважати дисертацію, Н. П. Павлів-Самоїл «Філософсько-правовий феномен міграції у контексті глобалізаційних процесів в Європі (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)» цілісною

працею, що вирізняється новаторським підходом, актуальністю дослідження й комплексністю розробки задекларованої проблематики.

Загальний висновок

Дисертація Павлів-Самоїл Надії Петрівни на тему «Філософсько-правовий феномен міграції у контексті глобалізаційних процесів в Європі (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)» відповідає вимогам які ставляться до робіт на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, пп. 9, 10, 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор, на основі прилюдного захисту заслуговує присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права.

Офіційний опонент:

**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії права
Хмельницького університету
Управління та права імені Леоніда Юзькова**

В. М. Вовк

Підпис
ЗАСВІДЧУЮ:
Нач. ВК ХУУП
імені Леоніда Юзькова

Ректор

(Handwritten signature)